UMUMTA’LIM MAKTABI O‘QUVCHILARIDA LIDERLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

YULDASHEVA SEVARA RUZIMURODOVNA
Toshkent gumanitar fanlar universiteti o`qituvchisi
sevarayul1986@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda umumta’lim maktabi o‘quvchilarida liderlik sifatlarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Liderlik o‘quvchining tashabbus ko‘rsatishi, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishi, mustaqil qaror qabul qilishi, muloqotga kirishishi va jamoa bilan samarali hamkorlik qilishi bilan bog‘liq sifatlar majmuasi sifatida talqin etiladi. Ilmiy adabiyotlar tahliliga asoslanib, jamoaviy loyihalar, muammoli vaziyatlar, munozaralar, rolli o‘yinlar va refleksiv faoliyatning ta’lim jarayonidagi imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga oluvchi, barcha o‘quvchilarga tashabbus ko‘rsatish imkonini beruvchi pedagogik muhitning ahamiyati asoslanadi. Tezis yakunida liderlik sifatlarini izchil rivojlantirishga doir amaliy tavsiyalar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar:liderlik, umumta’lim maktabi, o‘quvchi, pedagogik imkoniyat, tashabbuskorlik, mas’uliyat, hamkorlik, mustaqil fikrlash, jamoaviy faoliyat.

Аннотация

В тезисе теоретически анализируются педагогические возможности развития лидерских качеств у учащихся общеобразовательной школы. Лидерство рассматривается как совокупность качеств, связанных с инициативностью, ответственностью, самостоятельным принятием решений, коммуникацией и эффективным взаимодействием в коллективе. На основе анализа научной литературы раскрываются возможности применения групповых проектов, проблемных ситуаций, дискуссий, ролевых игр и рефлексивной деятельности в образовательном процессе. Подчёркивается значение педагогической среды, учитывающей индивидуальные особенности учащихся и предоставляющей каждому возможность проявлять инициативу. В заключение предлагаются практические рекомендации по последовательному развитию лидерских качеств школьников.

Ключевые слова: лидерство, общеобразовательная школа, учащиеся, педагогические возможности, инициативность, ответственность, сотрудничество, самостоятельное мышление, групповая деятельность.

Abstract

This paper theoretically analyses pedagogical opportunities for developing leadership qualities among general secondary school students. Leadership is understood as a set

of qualities associated with initiative, responsibility, independent decision-making, communication, and effective collaboration. Drawing on a review of relevant academic literature, the paper examines the educational potential of group projects, problem-based situations, discussions, role-play activities, and reflection. It also highlights the importance of a supportive pedagogical environment that considers individual differences and enables every student to demonstrate initiative. The paper concludes with practical recommendations for the systematic development of students' leadership qualities.

Keywords: leadership, general secondary school, students, pedagogical opportunities, initiative, responsibility, collaboration, independent thinking, group work.

KIRISH

Zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri o'quvchilarga bilim berish bilan bir qatorda, ularning mustaqil fikrlashi, ijtimoiy faolligi, mas'uliyati va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat. Bugungi tez o'zgarayotgan jamiyatda yoshlarning muammolarni tahlil qilishi, turli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilishi, o'z fikrini asoslab berishi va boshqalar bilan birgalikda faoliyat yurita olishi alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda maktab ta'limi muhim o'rin tutadi.

Liderlik tushunchasi ko'pincha guruhni boshqarish yoki boshqalarga rahbarlik qilish bilan bog'lanadi. Biroq ta'lim jarayonida liderlikni kengroq ma'noda, ya'ni tashabbus ko'rsatish, umumiy maqsad sari boshqalar bilan hamkorlik qilish, mas'uliyatni his etish, boshqalarning fikrini tinglash va muammolarni birgalikda hal etish qobiliyati sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv liderlikni faqat faol yoki o'z fikrini ochiq ayta oladigan o'quvchilarga xos xususiyat sifatida baholamaslikka yordam beradi. [1; 5]

Mavzuning dolzarbligi shundaki, o'quvchilarning liderlik sifatlari o'z-o'zidan emas, balki maqsadli pedagogik faoliyat va tegishli ta'lim muhiti orqali rivojlanadi. Shu sababli o'qituvchi dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarga mustaqil harakat qilish, jamoada ishlash, tashabbus ko'rsatish va o'z faoliyatini baholash imkoniyatlarini yaratishi zarur. Tezisning maqsadi — umumta'lim maktabi o'quvchilarida liderlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik imkoniyatlarni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalarni umumlashtirish.

METODOLOGIYA

Mazkur tezis nazariy-tahliliy xarakterga ega. Ishni tayyorlashda liderlik va ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganish, qiyosiy tahlil, asosiy tushunchalarni tizimlashtirish va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tahlil davomida liderlikning individual

xususiyatlar bilan bir qatorda, jamoaviy faoliyat, muloqot va pedagogik muhit bilan bog‘liq jihatlariga e’tibor qaratildi. [1–4]

Ushbu ish doirasida maktab o‘quvchilari bilan empirik tajriba-sinov o‘tkazilmagan. Shuning uchun tezisda muayyan maktab yoki o‘quvchilar guruhiga oid statistik natijalar keltirilmaydi. Bayon etilgan fikrlar nazariy tahlil va ilmiy manbalardan chiqarilgan xulosalarga asoslangan bo‘lib, taklif etilgan pedagogik yondashuvlarning samaradorligini aniqlash uchun kelgusida alohida empirik tadqiqot o‘tkazish talab etiladi.

ASOSIY QISM

O‘quvchilarda liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayoni bir nechta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlarni qamrab olishi mumkin. Birinchi yo‘nalish — tashabbuskorlikni rag‘batlantirish. O‘quvchilarga topshiriqni bajarish usulini tanlash, loyiha g‘oyasini taklif etish yoki sinf hayotiga oid masalalar yuzasidan fikr bildirish imkonini berish ularning faolligini oshirishga xizmat qiladi. Bunda pedagog tayyor yechimni darhol taqdim etish o‘rniga, o‘quvchilarni muammoni mustaqil tahlil qilishga va yechim izlashga yo‘naltirishi lozim. [2; 3; 5]

Ikkinchi yo‘nalish — mas’uliyat va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish. Jamoaviy topshiriqlarda vazifalarni taqsimlash, bajarish muddatini belgilash va umumiy natijani baholash o‘quvchilarga o‘z hissasini anglashga yordam beradi. Guruhdagi mas’uliyatli vazifalarni faqat bir xil o‘quvchilarga berish o‘rniga, rollarni navbat bilan taqsimlash tavsiya etiladi. Bu usul turli o‘quvchilarga tashkilotchilik, muvofiqlashtirish va yakuniy natija uchun javob berish tajribasini orttirish imkonini yaratadi.

Uchinchi yo‘nalish — muloqot va hamkorlikni rivojlantirish. Liderlik boshqalarning fikrini tinglash, o‘z nuqtayi nazarini dalillar bilan asoslash, kelishmovchiliklarni madaniyatli hal etish va umumiy qarorga kelish qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi. Munozara, kichik guruhlardagi muhokama va hamkorlikdagi loyihalar ana shu ko‘nikmalarni mashq qilish uchun qulay sharoit yaratadi. O‘qituvchi esa har bir ishtirokchining fikri tinglanishi va jamoaviy qaror birgalikda ishlab chiqilishiga e’tibor qaratishi kerak. [3; 4; 5]

To‘rtinchi yo‘nalish — muammoli vaziyatlar va rolli o‘yinlardan foydalanish. O‘quvchilarga maktab hayotida uchrashi mumkin bo‘lgan vaziyatlarni tahlil qilish, bir nechta yechimni solishtirish va o‘z qarorini asoslash taklif etilishi mumkin. Rolli o‘yinlarda o‘quvchilar guruh rahbari, muhokama tashkilotchisi, vaqt nazoratchisi yoki taqdimotchi kabi turli vazifalarni bajaradilar. Bunday faoliyat liderlikni faqat buyruq berish bilan tenglashtirmasdan, vaziyatga mos mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish sifatida tushunishga yordam beradi.

Beshinchi yo‘nalish — refleksiya, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish. Mashg‘ulot yakunida o‘quvchilarga qanday vazifani bajargani, jamoaga qanday hissa qo‘shgani, qaysi qarori samarali bo‘lgani va keyingi safar nimani yaxshilashi mumkinligi haqida fikr yuritish taklif etiladi. Bunday savollar o‘quvchining o‘z kuchli tomonlarini va rivojlantirishi kerak bo‘lgan jihatlarini anglashiga ko‘maklashadi. Refleksiya tanqid qilish yoki o‘quvchilarni bir-biri bilan solishtirish shaklida emas, rivojlanishga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etilishi lozim.

Liderlik sifatlarini rivojlantirishda pedagogik muhit ham muhim omil hisoblanadi. O‘quvchi o‘z fikrini bildirishdan qo‘rqmaydigan, xatodan saboq olish mumkin bo‘lgan va turli nuqtayi nazarlarga hurmat bilan qaraladigan sinf muhiti tashabbus ko‘rsatishni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, liderlikni faqat omma oldida dadil gapirish yoki guruhda ustunlik qilish orqali baholash to‘g‘ri emas. E’tiborli tinglash, boshqalarga yordam berish, kelishuvga erishish va o‘z zimmasidagi vazifani o‘z vaqtida bajarish ham muhim liderlik ko‘rsatkichlaridir.

Pedagogik faoliyatda o‘quvchilarning individual farqlarini inobatga olish zarur. Ba’zi o‘quvchilar tashabbusni ochiq namoyon etsa, boshqalari puxta rejalashtirish, tahlil qilish yoki jamoa a’zolarini qo‘llab-quvvatlash orqali yetakchilik salohiyatini ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun barcha o‘quvchilarni yagona mezon asosida baholash o‘rniga, ularga turli rollarni bajarish va o‘z imkoniyatlarini namoyon etish uchun teng sharoit yaratish maqsadga muvofiq. Gender yondashuvi nuqtayi nazaridan ham o‘quvchilarning qobiliyatlarini oldindan belgilangan stereotiplar bilan cheklamaslik, qizlar va o‘g‘il bolalarga birdek tashabbus ko‘rsatish, mas’uliyatli vazifalarni bajarish va qaror qabul qilish imkonini berish muhimdir. [5; 6]

Yuqoridagi yondashuvlarni alohida-alohida emas, o‘zaro uyg‘un holda qo‘llash maqsadga muvofiq. Masalan, jamoaviy loyiha davomida o‘quvchilar g‘oya taklif qiladi, vazifalarni taqsimlaydi, muammolarni muhokama qiladi, qaror qabul qiladi va yakunda o‘z faoliyatini baholaydi. Bunday jarayonda pedagog tayyor ko‘rsatmalar beruvchi shaxs bo‘lib qolmay, o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi vazifani bajaradi. Natijada liderlik sifatlarini kundalik o‘quv faoliyatiga singdirish uchun tabiiy pedagogik imkoniyatlar yuzaga keladi.

XULOSA

Nazariy tahlil umumta’lim maktabi o‘quvchilarida liderlik sifatlarini rivojlantirish maqsadli pedagogik yondashuv, hamkorlikka asoslangan topshiriqlar va tashabbusni qo‘llab-quvvatlovchi muhitni talab etishini ko‘rsatadi. Jamoaviy loyihalar, muammoli vaziyatlar, munozaralar, rolli o‘yinlar va refleksiv faoliyat o‘quvchilarning mas’uliyat, mustaqil qaror qabul qilish, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini mashq qilishlariga yordam berishi mumkin.

Amaliy jihatdan o‘qituvchilarga guruhdagi vazifalarni navbat bilan taqsimlash, har bir o‘quvchining fikrini tinglash, o‘quvchilarni muammoning bir nechta yechimini izlashga undash va mashg‘ulot yakunida refleksiya tashkil etish tavsiya qilinadi. Shuningdek, liderlikni faqat ko‘zga ko‘rinadigan faollik bilan baholamasdan, tinglash, yordam berish, kelishuvga erishish va zimmasidagi vazifani bajarish kabi jihatlarni ham e’tiborga olish zarur. Qizlar va o‘g‘il bolalarga teng imkoniyat yaratish esa har bir o‘quvchining salohiyatini ochishga xizmat qiladi.

Mazkur tezis nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lgani sababli, keltirilgan tavsiyalarning samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda maktab amaliyotida empirik tadqiqotlar o‘tkazish lozim. Bunday tadqiqotlar liderlik sifatlarini baholash mezonlarini aniqlashtirish, pedagogik usullarni sinovdan o‘tkazish va ularni takomillashtirish imkonini beradi. [1–4]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Northouse, P. G. (2021). Leadership: Theory and Practice (9th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.

2. Raudoniute, R., & Beresford-Dey, M. (2024). Student leadership development within the primary years: perceptions of leaders and teachers in an Eastern European International School. Education 3-13. https://doi.org/10.1080/03004279.2024.2377092

3. Lyons, L., Brasof, M., & Baron, C. (2020). Measuring Mechanisms of Student Voice: Development and Validation of Student Leadership Capacity Building Scales. AERA Open, 6(1). https://doi.org/10.1177/2332858420902066

4. Lyons, L., & Brasof, M. (2020). Building the capacity for student leadership in high school: a review of organizational mechanisms from the field of student voice. Journal of Educational Administration, 58(3), 357–372. https://doi.org/10.1108/JEA-05-2019-0077

5. Wright, E., Lee, M., Walker, A., Bryant, D., Choi, S., & Hassan, K. (2023). Developing the next generation of leaders: A global study of student leadership. Educational Studies. https://doi.org/10.1080/03055698.2023.2216331

6. Hassan, K. S., & Wright, E. (2023). Gender and Leadership: Student Perspectives on Gender Stereotypes in Round Square Schools. International Journal of Chinese Education, 12(3). https://doi.org/10.1177/20965311231210010